

T.C. DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

0907 - BY - 86 - 008 - 013

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

III

KELÂMCILARA GÖRE KUR'ÂN-I KERİM'İN İ'CAZİ MESELESİ

Dr. Osman KARADENİZ

Kur'ân'ın mûcize oluşuna geçmeden önce giriş mâhiyetinde birkaç hususa işarette fayda vardır. Evvelâ mûcize deyince peygamberlik ve bunun ispatı akla gelir. Maddî olsun mânevî olsun bütün mûcizelerin âyet ve hadîslerde ifade ettiği anlam, hep bir iddiâyı ispat noktasında düğümlenmektedir.

Allah Teâlâ, kendi varlığına kâinatı ve ondaki düzeni delil kıldığı gibi, bir elçi olarak görevlendirdiği peygamberlerini de mûcize ortaya koymakla doğrulamıştır. Zira, yalancı birini kendi adına tasdik etmesi çelişkiye düşmek demek olup imkânsızdır. Bu bakımdan çoğunlukla kelimacılar, şu hususta birleşmişlerdir: Peygamberlik iddiâsında bulunan zâtın, kendisini doğrulayıcı mâhiyette delil getirmesi gerekir; aksi halde sözünü tasdik etmek vâcib değildir. Çünkü bir delile dayanmayan her iddiâ bâtıldır, reddedilir.

Allah'ın peygamberlerini tasdik etmesi, zaman ve zemine göre farklı şekillerde vâki olmuştur. Meselâ geçmiş peygamberlere verilen mûcizeler, ekseriyetle halkın basîretsizliği sebebiyle hissi (maddî); Hz. Peygambere verilenler ise insanların daha çok zekâ ve anlayış yönünden üstün olması sebebiyle aklî idi. Binaenaleyh hissi mûcizeler, zamanlarına münhasır kalmış, bunların yanında peygamberimize verilen aklî mûcize Kur'ân ise her asra ve devre hitap etmiştir. Tabiatıyla Kur'ân'ın te'siri de diğerlerinden farklı olmuştur. Zira onun varlığını bilmek ve mûcizeliğini tanımak için hiçbir haber ve nakle ihtiyaç yoktur. O, her zaman için Hz. Peygamberin nübuuvetine delâlet eden dâimi bir mûcizedir.

Diğer önemli bir husus ta şudur: Maddî mûcizelerle peygamberin tebliğatı arasında aklî bir bağ kurmak zordur. Hamidullah'ın ifadesiyle, bir ağacın yer değiştirip hareketli hale gelmesiyle yaratan için meselâ namaz kılmak ve oruç tutmak gibi bir yaratığın mükellef olduğu vazife

arasında hiçbir münasebet olmasa gerektir.⁽¹⁾ Ancak Kur'ân-ı Kerîmle tebliğat arasında doğrudan bir bağ kurabiliyoruz. Çünkü o, bizzat akli bir mûcizedir. Akla hitap ettiği için de tebliğata bizzat delâlet etmektedir. Şimdi bu kitabın mûcize oluşu meselesini incelemeye geçebiliriz.⁽²⁾

A — KUR'ÂN'IN MÛCİZE OLUŞU

Kur'ân'ın en bâriz özelliklerinden birisi de hiç şüphesiz kişilerin hislerine değil, akıllarına hitap etmesidir. Âyetlerin birçoğunda «e felâ ta'kilûn!» veya bu anlamda sona eren sayısız ifadeler bunun kuvvetli delillerindedir. Bu sebeple Hz. Peygamber, insanları doğru yola dâvet ederken hiçbir şekilde hârikulâde olaylara sarılmamış, onlardan medet ummamış, aksine onlara Allah'ın-akla hitap eden-âyetlerini sunmaya çalışmıştır. Ancak bu arada âyetlerin inceliklerine vâkıf olamayanlara da anlıyabilecekleri dilden mûcizeler göstermiştir.

Peygamberimiz, hidâyet âyetlerini insanlara sunduğu vakit, onların büyüleyici i'câzı karşısında inanmayanlar, kendisine iftira etmeye ve böylece hakikatleri örtmeye çalıştılar. Kur'ân'ı kendisinin uydurduğunu, hattâ başkasından alıp öğrendiğini iddiâ ettiler. Bu husus Kur'ân'da şöyle ifade buyurulmaktadır: «İnkâr edenler: 'Bu (Kur'ân) onun uydurduğu yalandan başka (bir şey) değildir; bu hususta diğer bir zümre de ona yardım etmiştir' diyerek haksız ve asılsız bir söz uydurdular.»⁽³⁾ «Andolsun ki, biz onların: Bunü mutlaka bir beşer öğretiyor diyeceklerini biliyoruz. Kasd ettikleri kimsenin dili yabancıdır. Bu (Kur'ân'ın dili) ise (bütün fesâhat ve belâgatı ile) apaçık arapça bir dildir.»⁽⁴⁾

(1) Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 99-100. (İstanbul, 1969).

(2) K. Kerîm'in i'câzı konusunda ilk defa söz edenin Câhız (v. 256/869) olduğu ve «Nazmu'l-Kur'ân» adlı eserinde bazı icâz konularına temas ettiği söylenir. Daha sonra bu konuda eser te'lif edenler ve eserleri şunlardır: el-Vâsitî'nin (v. 306/918) «İ'câzu'l-Kur'ân»ı. Bu eseri Câhız'ın kitabından faydalanarak yazılmıştır. Bu kitaptan haber veren Abdulkâhir el-Cürcânî'nin (v. 474/1081) «Delâilu'l-İ'câz»ı da Vâsitî'nin kitabına şerhdır. Ebû İisâ er-Rummânî'nin (v. 382/992) bu konudaki eseri ile el-Bâkîllânî'nin (v. 403/1013) «İ'câzu'l-Kur'ân»ı da ilk ve kaynak eserlerden sayılır. Bunlardan başka, el-Hattâbî (v. 388/998), er-Râzî (606/1210), el-İsba' (v. 654/1256) ve ez-Zemlekânî (v. 727/1326) gibi âlimler de bu alanda bazı eserler te'lif etmişlerdir. (Geniş bilgi için bk.: Suyûtî, el-İtkân, IV, 3; Kâtip Çelebi, Keşfu'z-Zunûn, İstanbul, 1971, I, 120; Râfi'i, İ'câzu'l-Kur'ân, s. 170-173; Subhi Sâlih, Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut, 1965, s. 313-317.

(3) Furkân (24), 4.

(4) Nahl (16), 103.

KUR'ÂN-I KERİMİN İCÂZİ MESELESİ

İnkârcıların bu iftiraları «bir kere şimdiye kadar bir beşerden ta'lim görmediğini itiraf ve 'kendi uyduruyor!' demelerini tekzibdir.»⁽⁵⁾ Demek ki onlar, büyük bir çelişki içindelerdi...

Allah, onların sırf inadları sebebiyle itiraz ettiklerini yüzlerine şöyle çarpıyor: «Biz onu arapça bilmeyenlerin birine indirseydik de bunu onlara okusaydı yine ona inanmazlardı.»⁽⁶⁾

Bu iddiâ ve iftiralarında muvaffak olamadılar. Herkes gibi kendileri de Hz. Peygamberin yalan söylemediğini ve Kur'ân'da da ifadesini bulduğu üzere hiçbir kimseden okuma-yazma öğrenmediğini biliyorlardı. Ayette şöyle zikredilir: «Sen bundan evvel hiçbir kitap okur değildin. Elinle de onu yazmadın. Böyle olsaydı bâtil söyleyenler elbette şüphelenirlerdi.»⁽⁷⁾

İnanmayanların kendi kendilerini yalanlıyan bu asılsız iddiâları sürüp gitti. Peygamberimize şâir, kâhin, sâhir ve mecnûn; Kur'ân'a da şiir, sihir ve kâhin sözleri gözü ile baktılar.⁽⁸⁾ Fakat sözlerindeki çelişkileri farkedecek kadar düşünmediler...

Kur'ân, inanmıyanların bütün bu iftiralarını zikretmekte ve onların bu asılsız sözlerini reddetmektedir. Ancak buna rağmen onlar, iftiralarına devam ettiler. Ve nihâyet Kur'ân, tehdî âyetleriyle onlara meydan okudu ve benzerini getirmelerini istedi: «Eğer iddialarında samimi işler, onun gibi bir söz getirsinler!»⁽⁹⁾ Sonra «...Andolsun ki, insanlar ve cinler şu Kur'ân'ın benzerini ortaya koymak için bir araya toplansa ve birbirine yardımcı da olsalar, yine onun benzerini getiremezler.»⁽¹⁰⁾ Daha sonra, «...O halde haydi siz de onun gibi on sûre getirin düzme ve uydurma olarak. İddianızda doğru iseniz, Allah'tan başka kime gücünüz yetiyorsa

(5) Yazır, Hak Dini, V, 3126.

(6) Şuârâ' (26), 198-199.

(7) 'Ankebût (29), 48. Ayrıca bak. A'râf (7), 157.

(8) Âyetler için bak. Yûnus (10), 2; Yâsîn (36), 69; Kalem (68), 51; Tûr (52), 29-30; Hâkka (69), 41-42. «Yoksa onların akılları mı emrediyor bunu? (Tûr (52), 32) Sözlerindeki bu tenakuzu. Çünkü kâhin(keskin akıllı, zeki olur; mecnûn ise, akıl ve fikri bozuk-nizamsız bulunur. O halde nasıl olur da kâhin dediklerine mecnûn, mecnûn dediklerine kâhin diyebilirler?! Demekki akıllılık iddia eden o kimseler, ne dediklerini bilmeyecek, nasıl tenakuza düştüklerini farkedemeyecek derece akılsızlıklarını göstermişlerdir.» (Yazır, a.g.e., VII, 4560).

(9) Tûr (52), 34.

(10) İsrâ' (17), 88.

onları da yardıma çağırın.»⁽¹¹⁾ Ve nihâyet, «...Öyle ise, iddiânızda samimi iseniz siz de onun benzeri bir sûre getirin. (Bu hususta) Allah'tan başka gücünüzün yettiği kim varsa onları da yardıma çağırın.»⁽¹²⁾ şeklinde tedricen meydan okudu.⁽¹³⁾ Fakat karşılık veremediler; sanki dilleri tutulmuştu!. Onlar hâlâ: «İşittik. Dilerseniz biz de elbet bunun benzerini söyleriz! Bu, eskilerin masallarından başka (birşey) değildir!»⁽¹⁴⁾ diyedursunlar!...

Bütün bu iddiâlarına rağmen, nihayet onlar, -on veya bir sûre de olsa- Kur'ân'ın benzerini getiremeyince, güçsüzlüklerini ortaya koymuş oldular. Artık onun i'câzı karşısında teslim olmaları gerekiyordu. Çünkü bu son meydan okumaya da cevap veremezlerse, hiçbir zaman da yapamayacak ve boyun eğme zorunda kalacaklardı. Binaenaleyh o, insanların bir uydurması değil, 'Allah'ın kelâmıdır' sözü gerçekleşecekti. Öyle ya, şayet eskilerin masalı olsaydı, benzerini veya daha üstününü getirmeleri gerekirdi. Mademki getiremediler, bundan sonra da getiremeyeceklerdir. Zira Allah: «Fakat bunu yapamazsınız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız-...»⁽¹⁵⁾ buyurmaktadır. O halde kabul etmelidir ki o, Allah'ın kelâmıdır.⁽¹⁶⁾

İşte böylece Kur'ân, kendisine has üslûbuyla meşhur arap edip ve şâirlerini susturmuştu. Onlardan hiçbir kimse de böyle bir şeyi başaramamış ve benzerini getirememişlerdi. Şayet onlar, benzerini getirebilseylerdi, muhakkak onu ortaya çıkarırlar ve bize kadar da nakledilegelirdi. Çünkü, İslâma olan aşırı düşmanlıkları bunu gerektiriyordu. Bu bakımdan Kur'ân'ın benzerini getirmeye kudretleri vardı; fakat karşı koymayı denemediler, yani bu işi terkettiler veya yapmışlardı; fakat bize ulaşmadı diye iddiâ edilemez. Çünkü onlar, müslümanlarla savaşı göze almak gibi daha zor bir işe girişmişlerdi. Dilleriyle karşı koyamayacaklarını anlayınca kılıçlarına sarılmışlar, Kur'ân'ı bu yolla ortadan kaldırmayı hedef almışlardı. Binâenaleyh, harp ve mücadele ile uğraştıkları için Kur'ân'a

(11) Hûd (11), 13.

(12) Yûnus (10), 38. Ayrıca bak. Bakara (2), 23.

(13) Kur'ân'ın i'câz miktarı konusunda ihtilâf vardır. Geniş bilgi için bak. Bâkılânî. İ'câzu'l-Kur'ân, s. 254 vd; İbn Hazm, el-Fasl, III. 19-21; Suyûtî, el-İtkân, IV, 17-18.

(14) Enfâl (8), 31.

(15) Bakara (2), 24.

(16) Dârimî, er-Redd 'ale'l-Cehmiyye, s. 86; Mâturidî, K. et-Tevhîd, s. 207; K. Abdulcebbar, Şerhu Usûli'l-Hamse, s. 587; İbn Hazm, Cevâmi'u's-Sîre, s. 7-8; Kâdî İyâd, eş-Şifâ, I, 219; Sâbûnî, el-Bidâye, s. 47; Suyûtî, a.g.e., IV, 3-5; Râfi'i, a.g.e., s. 192.

KUR'ÂN-I KERİM'İN İ'CAZİ MESELESİ

karşı koymaya vakit ve fırsat bulamadılar gibi bir iddiâ da zikredilen hususlardan dolayı mesnetsiz ve tutarsız olacaktır.⁽¹⁷⁾ Onların Kur'ân hakkında bazan 'sahir'; bazan 'şair'; ve bazan da 'evvelkilerin masalları' şeklinde hüküm vermeleri, hayret ve şaşkınlıklarının ifadesidir.

Kur'ân i'câzının devamlı olup olmadığı hususunda âlimler arasında ihtilâf vardır: Bazı kelâmcılar, şu anda Kur'ân'a muârazanın getirilmesi halinde, i'câzın iptal olmayacağı görüşündedirler. Zamanında, benzerinin getirilemeyeşi ile nübüvvetin doğruluğuna delâleti ortaya çıkmıştır. Ondan sonraki muâraza, bu delâleti iptâl etmez. Fakat çoğunlukla alimler, bu görüşün karşısındadır ve (Bakara (2), 24.) âyetine binâen kıyâmete kadar Kur'ân'a muârazanın yapılamayacağı fikrini savunmaktadırlar.⁽¹⁸⁾ Nitekim aradan bin dörtyüz sene geçti hâlâ benzeri ortaya konamamıştır.

B — KUR'ÂN'IN İ'CAZ ŞEKLİ

Kur'ân-ı Kerîm'in, insanları nasıl bir şekilde âciz bıraktığı hususunda da kelâmcılar arasında ihtilâf vardır. Ekserisine göre, Kur'ân'ın bütün bu özellikleri beşer kudretinin üstündedir. Ölüyü diriltme vb. mucizelerde olduğu gibi hiçbir kimse onun fesâhat ve belâgatına, daha doğrusu benzerini ortaya koymaya kâdir değildir.⁽¹⁹⁾ Doğru olan da budur; zira insan sözü olmadığı için kulların kudretleri dışında bulunduğu ortaya çıkmıştır.⁽²⁰⁾

Bazı bilginlere göre ise, bu görüşün aksine, Kur'ân insan kudreti dâhilindedir. Binaenaleyh Kur'ân nizamında i'câz yoktur. Çünkü kulun kudreti dâhilinde bulunmaktadır. Fakat Allah onları bu işten menetmiştir ve bu sebeple de benzerini getiremediler. Kıyâmete kadar da buna güçleri yetmeyecektir. Bu görüşe kelâm ilminde «sarfe» adı verilmektedir.

Kaderiyye'nin ekserisi, şî'a ve mütezileden de bazıları bu görüştedir. Bu arada, mütezileden Nazzâm (v. 231/845),⁽²¹⁾ şî'adan İbn Murtezâ

(17) Mâturîdî, Te'vilât, vr. 56 b; K. Tevhîd, s. 204-210; Bâkîllânî, İ'câzu'l-Kur'ân, s. 20-21; et-Temhîd, s. 142-143, 149-150; K. Abdulcebbâr, el-Muğnî, XVI. 264, 252-254, 277; Tesbîtu Delâilî'n-Nübüvve, I, 85-86; II, 372 vd., 400-401; Kâdî İyâd, a.g.e., I, 225; Teftâzânî, Ş. Makâsîd, II, 135-137.

(18) İbn Hazm, el-Fasl, III, 16; Dârimî, a.g.e., s. 86.

(19) Kâdî İyâd, a.g.e., I, 225; Teftâzânî, a.g.e., II, 136-137.

(20) Dârimî, a.g.e., s. 86; Suyûtî, a.g.e., IV, 14-15. Mütezile'den Câhîz da bu görüştedir. Bak. K. Abdulcebbâr, el-Muğnî, XVI, 322-323.

(21) Nazzâm'ın görüşü için bak. dn. 35.

Ehl-i Sünnet'ten Ebû İshâk, İmâm Eş'arî (v. 324/936)⁽²²⁾ ve Cüveynî (v. 478/1085) gibi bazı eş'arileri sayabiliriz.⁽²³⁾ Ayrıca Fahreddin Râzî (v. 606/1210) ile İbn Hazm (v. 406/1064)⁽²⁴⁾ bu görüşün daha isabetli olduğunu ileri sürerler.

İbn Hazm, Eş'arî'den şöyle bir rivâyet nakleder: «Benzerini getirmekle insanlara meydan okunan mûcize, Allah'la beraber bulunan, bize indirilmeyen ve işitmediğimiz Kur'ân'dır; ve mûcize ancak budur; yoksa duyulan ve okunan bizce mûcize değildir.» Eş'arî'den bu görüşün zıddı bir rivâyet daha vardır. Şüphesiz birinci görüş yanlıştır; zira işitilmeyen ve insanlarca asla bilinemeyen bir şeyin benzerini getirmekle onlara meydan okumak imkânsızdır.⁽²⁵⁾

Bu meyanda mütezile veya Ehl-i Kitâb'tan gelebilecek: «Sizce Kur'ân kadîmdir; insanların kelâmına benzemez olduğu halde, onun benzerini getirme konusunda tehdîdî nasıl câiz olabilir?!» gibi bir soruya Bâkılânî'nin verdiği cevap şöyledir: Hz. Peygamber, Allah ile kâim olan kelâmın benzerini getirme hususunda meydan okumadı. O ancak, fesâhat, belâğat ve icâzdan ibaret olan manzûm harflerin benzeriyle meydan okumuştur. Hal böyle iken, inanmayanların «Kur'ân, insanların sözü gibidir!» tarzındaki iddiaları karşısında, Allah ve Resûlünün, kadîm kelâmın benzerini getirme hususunda meydan okumaları câizdir. Onlara şöyle söylenir: «İddiâ ettiğiniz gibi benzeri varsa, haydi getirin!»⁽²⁶⁾

(22) Eş'arî, Makâlâtul-İslâmiyyîn, I, 271; K. Abdulcebbâr, el-Muğnî, XVI, 318; Bağdâdî, a.g.e., s. 172; Âmidî, Ebkâru'l-Efkâr, vr. 214 b; Teftâzânî, a.g.e., II, 135; Cürcânî, Ş. Mevâkîf, III, 192.

(23) Bâkılânî, İ. Kur'ân, s. 260-261; İbn Hazm, a.g.e., III, 15.

(24) Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, I, 335; İbn Hazm, a.g.e., III, 15-17, 19, 21; Cevâmi'u's-Sıra, s. 7.

(25) Rivâyet ve tenkidi için bak. İbn Hazm, el-Fasl, III, 15. Krş. Bâkılânî, İ. Kur'ân, s. 260-261.

(26) Bâkılânî, İ. Kur'ân, s. 47, 260-261; et-Temhîd, s. 152. Şehristânî de bu görüşleri zikreder ve şöyle cevap verir: «Ehl-i Hakk'a göre kadîm olanın mûcize olması ve böylece kulun onu iktisâb etmesi imkânsızdır. Ancak, Allah Teâlâ bu manzûm kelimeleri ve mürekkep harfleri okuyucunun lisanında ona kâdir olmaksızın, lisanını kendi gücü ile hareket ettirmeksizin yaratır. Böylece fiil, sırf Allah'ın olur ve kendine mahsus nazmında İ'câzı ortaya çıkar. Yine Allah'ın, peygamberin nefsinde, manzûm bir sözü yaratması ve lisanı ile onu ifade etmesi mümkündür. Bu takdirde de dilini hareket ettirmesi kendi makdûru olur; fakat mûciz söz, vicdanın içine aldığı ve kalbte bulunan bir özelliktir.» Bak. Şehristânî, Nihâyetu'l-İkdâm, s. 452-453. (London, 1934).

KUR'ÂN-I KERİM'İN İ'CÂZİ MESELESİ

Bâkılânî, bu konuda şu görüştedir: Belâgat ve fesâhat, araplarını kudreti dâhilinde olmakla beraber Kur'ân'ın benzerini ortaya koymada âciz kalmışlardır. Eğer kudretleri onun belâgat ve fesâhatı derecesine yükselebilseydi, o takdirde onlar harp ile uğraşmazlar; harbe rağmen onun benzerini getirmeye çalışırlardı.⁽²⁷⁾ Binâenaleyh onlar bu işten âciz kaldılar; Kur'ân'ın benzerini ortaya koyma gücünü kendilerinde bulamadılar.⁽²⁸⁾ Yoksa Allah Teâlâ onları bu işten menetmiş veya onlara engel olmuş değildir. Aksi halde Kur'ân'a muâraza mümkün olsaydı ve «sarfe» buna bir engel teşkil etseydi, o takdirde de sözün kendisi değil, menetme (sarfe) mûcize olmuş ve böylece onda başkasına karşı bir fazilet bulunmamış olurdu. Ayrıca şayet araplar, bu işten menedilmiş olsalardı, Allah'ın Kur'ân'ı eşsiz bir nazm ve büyüleyici fesâhat üzere göndermesine hâcet kalmazdı. Öyle ise bu iddiâ da bâtıldır.⁽²⁹⁾

Kâdî Abdulcebâr (v. 415/1025) da bu «sarfe» görüşünde olanları şöyle tenkid eder: Bir kere insanlar, Kur'ân'ın benzerini getirme hususunda fasîh ve belîğ kelâmdan menedilmediler. Aksi halde normal sözden de menedilmeleri gerekirdi. Bu iddiâ doğru olamaz; yoksa Kur'ân'ın değil insanların menedilmesi mûcize olurdu. Böylece de Kur'ân'ın hiçbir özelliği kalmazdı. Nitekim bu iddiâ, şu ve benzeri âyetlerin ifade ettiği anlama da uygun düşmemektedir: «...Andolsun ki, insanlar ve cinler şu Kur'ân'ın benzerini ortaya koymak için bir araya toplansa ve birbirine yardımcı da olsalar, yine onun benzerini getiremezler.»⁽³⁰⁾ Apaçıktır ki bir topluluk için her hangi bir şeyi yapmaları imkânsız olduğu halde 'bazısı bazısına yardımcı olsun!' diye söylenmez. Çünkü yardımlaşma kud-

(27) Bâkılânî, Kitâb el-Beyân, s. 28; İ. Kur'ân, s. 29. Ayrıca bak. Gölcük, Kelâm Açısından İnsan ve Fiilleri, s. 116. (İstanbul, 1979).

(28) Bâkılânî, insanın kendi öz yapısında bir kudretin varlığını kabul etmez. Ona göre insanda ancak yaratılmış bir kudret vardır. Öyle ise onun aczinden söz edilemez. İnsanlar ya âciz bırakılır (i'câz) ya da kâdir kılınır (ikdâr). (Fazla bilgi için bak. Karadeniz, Mûcize Problemi, s. 6-7.) Bu sebeple Şerafeddin Gölcük'ün: «...Belâgat onların yapılarında olmakla birlikte bundan kaçınmaları, bu işten âciz bırakıldıklarına açık delildir.» (A.g.e. s. 116) şeklindeki tesbitinde, «âciz bırakıldıklarına» ifadesinin bizzat, «âciz kaldıklarına» tarzında olması, «sarfe»ye sapmamak yönünden daha isabetli olsa gerektir. Zira Bâkılânî'de insana güç verilmemesi söz konusudur; yoksa «sarfe» görüşündeki mevcut güce engel olma değildir.

(29) Bâkılânî, İ. Kur'ân, s. 29-30.

(30) İsrâ' (17), 88.

retin var olmasıyla mümkündür. Acz ve menedilme hâlinde söz konusu olmaz.⁽³¹⁾

C — KUR'ÂN'IN İ'CAZ YÖNLERİ

Hız. Peygamber'in, Kur'ân-ı Kerîm'le inanmayanlara meydan okuduğu ve kendisine karşı koyamamalarıyla gerçekten bir mucize olduğu İslâm âlimlerinin ittifak ettiği bir husustur. Kelâmcılar arasında, bu açıdan görüş ayrılığı yoktur. Ancak, Kur'ân'ın hangi yönüyle mucize olduğu konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.⁽³²⁾

Şüphesiz Kur'ân, birçok yönleriyle mucizedir. Bu sebeple onun i'câzı ele alınırken, bütün yönleri göz önünde tutulmuş ve bu esasa göre değerlendirilmiştir. Neticede çeşitli i'câz yönleri ortaya çıkmıştır.⁽³³⁾ Kâdî İyâd (v. 544/1149) bunlardan en çok ileri sürülenleri şöylece dört madde de toplanmıştır:⁽³⁴⁾

1. Cümle kuruluşunun güzelliği, kelimelerinin birbiriyle iyice kaynaşması, vecîz üslûbu ve arapların alışageldikleri belâgatı aşmış bulunuşu.

2. Hayret verici nazamı ve arapların mu'tad nazm ve nesir tarzına benzemeyen görülmemiş üslûbü.

3. Gaybten ve henüz vukû bulmamış hâdiselerden haber vermesi.

4. Geçmiş zamanlardan, eski millet ve şeriatlerden haber vermesi.⁽³⁵⁾

Çoğunlukla kelâmcılar, Kur'ân'ın i'câzı konusunda fesâhat ve belâğa-

(31) K. Abdulcebbar, el-Muğni, XVI, 322-323. Krs. Teftâzânî, Ş. Makâsîd, II, 136-137; Cürcânî, Ş. Mevâkîf, III, 194; Suyûtî, el-İtkân, IV, 8-9.

(32) İbn Hazm, el-Fasl, III, 15; K. Abdulcebbar, a.g.e., XVI, 242.

(33) Bu konuda bak. Eş'arî, Makâlâtü'l-İslâmiyyîn, I, 271; Mâturidî, K. Tevhîd, s. 207; Bâkîllânî, İ. Kur'ân, s. 33-47; et-Temhîd, s. 141; Cüveynî, el-İrşâd, s. 349-353; K. Abdulcebbar, el-Muğni, XVI, 318, 328, 330; Tesbît, I, 86 vd; İbn Hazm, el-Fasl, III, 16; Nesefî, Tabsıra, vr. 155 b; Kâdî İyâd, eş-Şifâ, I, 217-229; Râzî, a.g.e., I, 133-135; Âmidî, a.g.e., vr. 214 b; Teftâzânî, a.g.e., II, 135-136; Cürcânî, a.g.e., III, 191-192.

(34) Kâdî İyâd, a.g.e., I, 217-218. Ayrıca bak. Bâkîllânî, İ. Kur'ân, 33 vd.; Cürcânî, a.g.e., III, 191-192; Suyûtî, a.g.e., IV, 8 vd.

(35) Mûtezile'den Nazzâm'a göre i'câz, Kur'ân'ın gaybten haber vermesidir (Bak. Bağdâdî, Usûlu'd-dîn, s. 184; Râfi'î İ. Kur'ân, s. 162). İbn Hazm'a göre ise doğrusu, Kur'ân'ın hem nazmı, hem de gaybten haber vermesi -her ikisi birlikte- mucizedir. Çünkü, çoğu sûrelerde gaybten haber verme yoktur (A.g.e., III, 16-17).

KUR'ÂN-I KERİM'İN İ'CÂZİ MESELESİ

tı; bazıları gaybten haber vermeyi; bazı mütezilliler de sadece nazmı esas alırlar. Ancak, hepsini birden ele alıp değerlendirmek en isabetli olanıdır.⁽³⁶⁾

Kur'ân mûcizesi olarak sadece bir yünü üzerinde ısrar etmek ve meselâ Dr. Reşâd Halife vb. gibi, i'câz sırrını «19 sayısı»nda görmek şeklindeki bir düşünce tarzı hatalıdır. Dr. Reşâd şöyle der: «Kur'ân-ı Kerim gerek dil, gerekse ortaya koyduğu ilmi gerçekler ve verdiği bilgiler bakımından... birçok mûcizelerle te'yid olunmuştur... Ancak sözü edilen bu mûcizelerin herbiri tartışmaya, üzerlerinde yorum yapmaya ve cedele açıktır. Burada sözünü ettiğimiz sır ise elle tutulur maddî gerçekler niteliğinde olduğundan, tartışma konusu yapılması mümkün değildir.»⁽³⁷⁾ Ayrıca yazara göre, ondört asır önce inzâl olduğu zaman Kur'ân'da gizlenen sır, onun Allah tarafından gönderilişinin bir delilidir.⁽³⁸⁾

Şüphesiz, Kur'ân'ın meydan okuduğu zümre arasında iddia edilen bu sırra vâkıf kişiler var mıydı, yok muydu? bilemeyiz. İddiaya göre olmamalıydı; zira anlaşılması geciktirilen ilâhî bir sırdı. Öyle ise ne diye Allah, onları bilemedikleri, daha doğrusu sırrına vâkıf olamadıkları bir şeye muhatab kılınsın!... Gerçek şu ki, fesâhat ve belâğatları ile övünen, Kur'ân'daki ifâdesiyle «...dilersek biz de elbet bunun benzerini söyleriz! Bu, eskilerin masallarından başka birşey değildir»⁽³⁹⁾ iddiasında bulunan bir zümre vardı ve daha çok, «iddianızda doğru iseniz, haydi siz de benzerini getirin!» şeklinde onlara meydan okunmuştur. Aksi halde izahı güç, abes bir tehdî olurdu. İlâhî sır diye nitelenen bu mesele de aslında tartışılabilir. En azından herkesi ilzam etmez. Burada bu meseleyi tartışma konusu yapmak istemiyoruz.⁽⁴⁰⁾

Kelâmcılar tarafından kabul edilen diğer bazı i'câz yönlerini de şöyle sıralayabiliriz:

1. İhtilâf ve tenakuzlardan uzak bulunması.⁽⁴¹⁾

(36) Teftâzânî, a.g.e., II, 135.

(37) Dr. Reşâd Halife, «Anlaşılması Geciktirilen İlâhî Sır» (Tebliğ, Cezayir'de 1-7 Eylül, 1981 tarihlerinde bir konferansta sunulmuş ve Tayyar Altıkulaç tarafından tercüme edilerek «Yüce Kitabımız Hz. Kur'ân» (T. Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara - 1982, s. 70-90)'da yayınlanmıştır. s. 73.

(38) R. Halife, a.g.e., s. 70.

(39) Enfâl (8), 31.

(40) Tenkid için bak. Salih Akdemir, (Abdullah Draz, «Kur'ân'ın Anlaşılmasına Doğru», İstanbul, 1983 kitabına yazdığı Giriş), s. 33 vd.

(41) K. Abdulcebbar, el-Muğni, XVI, 328; Âmidî, a.g.e., vr. 214 b; Teftâzânî, a.g.e., II, 136. Nisâ (4), 82'de bu hususa işâret vardır.

2. Anlam yönünden sağlamlığı ve aklın hükümlerine uygunluğu.⁽⁴²⁾
3. İlmî gerçekleri, hüküm ve maslahatlarla ilgili hakikatleri içine alması.⁽⁴³⁾

Filozof İbn Rüşd (v. 595/1198), bu görüşü tercih eder.⁽⁴⁴⁾ Tantâvî'ye göre de Kur'ân'ın i'câzını, sadece onda yer alan varlıklarla ilgili ilmî gerçeklerde aramalıdır. Kur'ân'ın asıl maksadı budur. Evet, belâğat yönünden de mûcizedir. Ancak bu, belâğat ehline göredir. Allah onu bu yönüyle husûsî bir gruba delil kılmıştır. Diğer ümmetler ve akıl sahiplerine bu mükemmel nizamı ve acaib yaratıkları devamlı olarak delil kılmıştır.⁽⁴⁵⁾

Burada dikkat edilmesi gerekli bir husus vardır: Şüphesiz Kur'ân'da, kâinattaki bazı gerçeklere ışık tutan ve ip ucu veren âyetler vardır. Bunlara günün ilmî ışığında yorum getirmek tabiidir. Ancak, müsbet ilmin henüz ispatlanmadığı bazı izahlarla bu âyetleri açıklamaya çalışmak gibi kesin bir tavır takınmak hatalıdır. Zira gelişen ve zaman içinde değişebilen ilmî teoriler vardır. Bu hususa dikkat edilmediği içindir ki zaman içinde, affedilemeyecek bazı ilmî-dînî hatalar yapılagelmıştır. Batı dünyasında, Kilise ile bilim adamlarını karşı karşıya getiren, hep bu zihniyet olmuştur.

Kur'ân ilmî izah ve gelişmelere açıktır; bu sebeple de İslâm dünyasında, gerçek ilim adamı ile dirâyetli din âliminin zihninde ilim-din çelişkisi diye bir problem doğmamıştır. Zira gerçekte ilâhî din ile müsbet ilim arasında bir çelişkiden söz edilemez. Gerçek din, ilmi inkâr değil, aksine teşvik eder. Din, Allah'ın kavli, tabiat ise fiilidir; bu bakımdan O'nun sözü ile tabiatın izahı durumunda olan ilmî kanunlar arasındaki bir çelişkiden bahsetmek yanlıştır. Var olduğu ileri sürülen çelişki, tabiatı veya dini gerçek anlamda tesbit ve anlama yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Binaenaleyh sürdürüle gelen kavga, dinle ilim arasında değil, daha çok dinî ve ilmî fikir arasında olmuştur.

4. Kıyâmete kadar değiştirilemeden bâkî kalacağı⁽⁴⁶⁾.
5. Okuma yazması olmayan ve geçmiş kitapları bilmeyen ümmî bir peygamberin elinde zuhur etmesi⁽⁴⁷⁾.
6. Kolayca öğrenilmesi ve ezberlenmesi⁽⁴⁸⁾

(42) K. Abdulcebbar, a.g.e., XVI, 318; Âmidî, a.g.e., vr. 214 b.

(43) Kâdî İyâd, a.g.e., I, 234; Râzî, a.g.e., I, 335; Teftâzânî, a.g.e.; II, 136.

(45) Tantâvî, el-Cevâhir, XIII, 16. (Mısır, 1350).

(44) İbn Rüşd, Menâhicu'l-Edille, s. 217. (Tahkik : M. Kâsım, Mısır, 1964).

(46) Bağdâdî, Usûlu'd-dîn, s. 183; Kâdî İyâd, a.g.e., I, 232.

(47) Bâkîllânî, İ. Kur'ân, s. 34-35.

(48) Kâdî İyâd, a.g.e., I, 236.

BİBLİYOGRAFYA

- AMİDİ, Seyfuddin : Ebkâru'l-Efkâr, Süleymâniye kütp., no: 747.
- BAGDÂDİ, Ebû Mansûr : Usûlu'd-dîn, İstanbul, 1928.
- BAKILLÂNİ, Ebû Bekr : İ'câzu'l-Kur'ân, tahkik: Ahmed Sakr, Mısır, 1972.
- _____ : et-Temhîd, neşr: Richard J. McCarthy S. J., Beyrût, 1957.
- _____ : Kitâbu'l-Beyân, neşr : Richard J. McCarthy S. J., Beyrût, 1958.
- CÜRCANİ, Seyyid Şerif : Şerhu'l-Mevâkif, I - III, İstanbul, 1311.
- CÜVEYNİ, İmâmu'l-Haremeyn: el-İrşâd, Mısır, 1950.
- DÂRİMİ, Osmân b. Sa'id : er-Redd 'ale'l-Cehmiyye, neşr : Gösta Vites-tam, Leiden, 1960.
- EŞ'ARİ, Ebu'l-Hasen : Makâlâtu'l-İslâmiyyîn, I - II, Mısır, 1950.
- İBN HAZM, Ebû Muhammed : el-Fasl..., I - V, Beyrût, 1975.
- _____ : Cevâmi'u's-Sıra, Mısır, ts.
- KÂDİ ABDULCEBBAR : el-Muğni..., XVI, Kâhire, 1967.
- _____ : Şerhu Usûli'l-Hamse, Kâhire, 1965.
- _____ : Tesbîtu Delâili'n-Nübüvve, I - II, Beyrût, 1966.
- KÂDİ İYÂD, Ebu'l-Fadl : eş-Şifâ..., I - II, (Halil Efendi Matb.), 1290.
- KARADENİZ, Osman : Mûcize Problemi (Basılmamış Doktora Tezi) İzmir - 1984.

- MÂTURİDÎ, Ebû Mansûr** : Te'vîlâtu Ehli's-Sünne, Tire-Necip Paşa kütp., no: 3.
-
- NESEFÎ, Ebu'l-Ma'în** : Tabsıratu'l-Edille, Süleymaniye-Fatih kütp. no: 2907.
- RÂFİ'Î, Mustafa Sâdık** : İ'câzu'l-Kur'ân, Mısır, 1965.
- RÂZÎ, Fahrüddin** : Mefâtihu'l-Ğayb, I-VIII, İstanbul, 1307-1308.
- SÂBŪNÎ, Nureddin** : el-Bidâye, nşr-terc. Bekir Topaloğlu, Ankara, 1979.
- SUYŪTÎ, Celâluddin** : el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I-IV, Kâhire, ts.
- TEFTÂZÂNÎ, Sa'duddin** : Şerhu'l-Makâsıd, İstanbul, 1277.
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi** : Hak Dini Kur'ân Dili, I-VIII, İstanbul, 1971.